

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-30>

УДК 351:331.101.262

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

STATE REGULATION OF HUMAN CAPITAL AS A DETERMINING FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Баєва Ольга Іванівнакандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний фармацевтичний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7770-2364>**Baeva Olga**

Kharkov National University of Pharmacy

У статті досліджено роль держави та її вплив на процеси формування та відтворення якісного людського капіталу. Зроблено акцент на тому, що людський капітал виступає визначальним фактором розвитку економіки і допомагає підвищувати темпи економічного зростання, сприяє розвитку економіки та суспільства. Обґрунтовано необхідність покращення механізму державного регулювання у сферах, які пов'язані із розвитком людського капіталу. Проаналізовано компоненти індексу людського капіталу, який вимірює людський капітал наступного покоління. Зазначено, що включені до Індексу компоненти стану здоров'я та рівня освіти використовуються в поєднанні, яке відображає їх внесок у рівень продуктивності працівника. Визначено головні проблеми, які стримують розвиток людського капіталу і як наслідок, призводять до посилення міграційних процесів, старіння населення, низької тривалість життя; погіршення стану здоров'я населення і впливу інтелектуального капіталу за кордон. Для підвищення ефективності здійснення державної політики розглянуто комплекс заходів, у ключових соціальних сферах, з боку держави щодо удосконалення регулювання процесами розвитку людського капіталу країни.

Ключові слова: державне регулювання, людський капітал, індекс людського капіталу, демографічна криза, стан здоров'я, рівень освіти.

The article examines the role of the state and its influence on the processes of formation and reproduction of high-quality human capital. Emphasis is placed on the fact that human capital is a determining factor in the development of the economy and helps increase the rate of economic growth, contributes to the development of the economy and society. The need to improve the mechanism of state regulation in areas related to the development of human capital is substantiated. The components of the human capital index, which measures the human capital of the next generation, were analyzed. It is noted that the components of the state of health and level of education included in the Index are used in a combination that reflects their contribution to the level of employee productivity. The main problems that restrain the development of human capital and, as a result, lead to the strengthening of migration processes, aging of the population, and low life expectancy are identified; deterioration of the health of the population and the outflow of intellectual capital abroad. It is noted that studies are conducted annually in Ukraine with the aim of determining the actual level of satisfaction of Ukrainian citizens with the level of medical care. Assessment of the availability of medicine and the quality of medical services is presented in the project «Health Index. Ukraine», which aims to study the level of citizens' satisfaction with medical care, as well as their behavior in health-related situations. The general index for Ukraine is determined on the basis of sub-indices that take into account such indicators as: satisfaction with medical services and outpatient medical care, satisfaction with the work of a family doctor, availability of medicines etc. In order to increase the efficiency of the implementation of state policy, a set of measures by the state to improve the regulation of the country's human capital development processes were considered, such as: ensuring equal access of citizens to quality medical services, transforming Ukrainian education into an innovative environment, introducing honest and fair pension payments, improving the effectiveness of social support people.

Keywords: state regulation, human capital, human capital index, demographic crisis, state of health, level of education.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань успішної державної політики є сприяння формуванню та розвитку людського капіталу. Економіка сучасного розвитку, побудована на економіці знань, сприяє ефективному використанню та розвитку конкурентоспроможного людського капіталу. Формування якісного людського капіталу допомагає підвищувати темпи економічного зростання, сприяє розвитку економіки та суспільства. Збільшення державних інвестицій в людський капітал забезпечує ведучим країнам світу їхнє лідерство [1]. Зазначені тенденції привертають увагу фахівців до розгляду проблематики людського капіталу, його доцільного використання; методологічних підходів до розрахунку людського капіталу; механізму державного регулювання у сферах, які пов'язані із розвитком людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії та методології людського капіталу досліджувало багато вчених та науковців таких як К. Маркс, А. Маршал, Дж. Міль, В. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт, Г. Беккер, М. Блауг, Х. Боуен, Дж. Кендрік, Р. Лукас, Я. Мінсер, Р. Солоу, Л. Туроу, М. Фрідмен, С. Фішер, Т. Шульц, М. Вебер, А. Гальчинський та ін. [2]. Незважаючи на теоретичні та практичні обґрунтування і дослідження зарубіжних та вітчизняних фахівців, дослідників, експертів міжнародних організацій залишаються ще питання, які потребують наступних досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сучасному етапі потрібно привертати більше уваги актуалізації питання державного регулювання відтворення людського капіталу в Україні, що обумовлено, з одного боку, його важливістю для забезпечення економічного зростання держави, та низкою негативних тенденцій, з іншого боку. Це вимагає детального дослідження складових державної політики щодо регулювання процесу формування, використання та розвитку людського капіталу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є обґрунтування заходів з боку держави щодо формування, розвитку та ефективного відтворення якісного людського капіталу з урахуванням сучасних тенденцій становлення соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людський капітал проявляється, як запас знань, цінних якостей, навичок та моти-

вацій, сприяє розвитку та добробуту нації. Створення стабільних умов для покращення якості життя впливає на якість людського капіталу [1; 2].

Індекс людського капіталу (ІЛК) вимірює людський капітал наступного покоління, який визначається як обсяг людського капіталу, на який народжена сьогодні дитина може розраховувати накопичити з поправкою на ризик, пов'язаний з неналежною якістю охорони здоров'я та освіти в країні, де ця дитина живе. ІЛК включає три компонента [3]:

1. Виживання. Цей компонент відображає той факт, що дитині, яка народилася сьогодні, необхідно дожити до початку накопичення людського капіталу у системі офіційної освіти. Рівень виживання вимірюється за даними про смертність дітей віком до 5 років.

2. Очікувана тривалість навчання у школі, скоригована на результати навчання. Інформація про обсяг освіти, яку дитина може розраховувати отримати до 18-річного віку, використовується у поєднанні з даними про якість, тобто про те, чому дитина може навчитися в школі, судячи з показників країни у міжнародних тестуваннях навчальних досягнень школярів. Ці дані у поєднанні дозволяють розрахувати очікувану тривалість навчання у роках із поправкою на якість. Завдяки коригуванню на якість навчання цей компонент відбиває той факт, що діти в одних країнах отримують набагато менше знань, ніж діти в інших країнах, хоча й навчаються в школах протягом приблизно однакового часу.

3. Стан здоров'я. Для оцінки загальної ситуації зі станом здоров'я населення країни цей компонент використовує два показники – (1) поширеність низькорослості серед дітей віком до 5 років та (2) показник виживання дорослих, що визначається як частка 15-річних, які зможуть дожити до свого 60-річчя. Перший показник відображає стан здоров'я плода, немовляти та дитини молодшого дошкільного віку. Другий показник використовується як вимірник стану здоров'я, яке дитина, яка народилася сьогодні, може мати у дорослому віці.

Включені до Індексу компоненти стану здоров'я та рівня освіти використовуються в поєднанні, яке, судячи з даних ретельних емпіричних досліджень на мікроекономічному рівні, відображає їх внесок у рівень продуктивності працівника.

Кожен додатковий рік навчання у школі збільшує середній заробіток людини. Ця задача значна у країнах з низьким та середнім

рівнем доходу, особливо для жінок. Разом з тим, те, чому може навчитися в школі дитина, важливіша за те, скільки років він проводить у школі. Так, наприклад, у Сполучених Штатах заміна низькокваліфікованого вчителя у класі початкової школи вчителем із середнім рівнем кваліфікації збільшує сукупний дохід учнів цього класу протягом їх життя на 250 000 дол. США.

Незважаючи на зростання чисельності освічених працівників, віддача від інвестицій в освіту підвищується з 2000 року. Віддача від освіти особливо підвищується там, де запроваджуються нові технології: люди з більш вагомим людським капіталом швидше адаптуються до таких змін.

Головними проблемами, які стримують розвиток людського капіталу, є: демографічна криза в країні й, як наслідок, старіння населення; низька тривалість життя; погіршення стану здоров'я населення, що обумовлено техногенними змінами довкілля та забрудненням навколишнього середовища; зменшення частки працездатного населення, що призводить до нестачі кваліфікованого людського капіталу за усіма напрямками економічної діяльності; низький рівень життя; зростання масштабів трудової міграції й втрата інтелектуального капіталу тощо. Усвідомлення ключової ролі людського капіталу як головного чинника підвищення конкурентоспроможності національної економіки зумовлює вирішення

нагальних питань щодо якісно нового шляху його розвитку [4].

Демографічна криза в Україні погіршує якість людського капіталу. Динаміка кількості наявного населення країни за місцем проживання та за статтю представлена в табл. 1 [5].

Як видно з даних табл. 1, за період 2012 – 2022 рр. спостерігається скорочення загальної кількості населення. Чисельність населення України зменшилась на 4466,3 тис. осіб, що становить 9,78%. Результатом зменшення чисельності населення є деформація всіх важливих демографічних показників: народжуваності, тривалості та якості життя, вікової та статеві структури населення, шлюбності, розлучуваності та еміграції громадян тощо. Також на це вплинули політичні події, економічна криза в країні, що спричинило посилення процесів міграції та від'їзд громадян за кордон.

Важливим компонентом людського капіталу є характеристика його стану здоров'я. Зміцнення й збереження здоров'я людей покращує фізичний й душевний стан індивіда, збільшує тривалість життя та створює умови для активного його способу життя, підвищує здатність до високоефективної праці. Конституцією України (стаття 49) визначено право кожного громадянина країни на охорону здоров'я, медичну безоплатну допомогу (в державних та комунальних закладах) та медичне страхування [1; 2; 4; 6; 7].

Таблиця 1

Динаміка кількості наявного населення України за місцем проживання за період 2012–2022 рр. (чисельність на 1 січня, тис. осіб)

Роки	Кількість наявного населення		
	Всього, тис. осіб	Приріст, скорочення (-) населення, тис. осіб	Темп приросту, %
2012	45633,6	-144.9	-0.32%
2013	45553,0	-80.6	-0.18%
2014*	45426,2	-126.8	-0.28%
2015*	42928,9	-2497.3	-5.50%
2016*	42760,5	-168.4	-0.39%
2017*	42584,5	-176.0	-0.41%
2018*	42386,4	-198.1	-0.47%
2019*	42153,2	-233.2	-0.55%
2020*	41902,4	-250.8	-0.59%
2021*	41588,4	-314.1	-0.75%
2022*	41167,3	-421.0	-1.01%

*з 2014 р. – без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Донбасу)

Джерело: складено автором за [5]

Щорічно в Україні проводять дослідження з метою визначити фактичний рівень задоволення громадян України рівнем медичною допомогою. Оцінювання доступності медицини та якості медичних послуг представлено в проекті «Індекс здоров'я. Україна» [8]. «Індекс Здоров'я. Україна» має на меті вивчити рівень задоволеності громадян медичною допомогою, а також їхню поведінку в ситуаціях, пов'язаних із здоров'ям. Задоволеність медичною допомогою – це суб'єктивна оцінка, але вона вкрай цінна для зворотного зв'язку з громадянами при проведенні реформ на місцевому рівні, а також для поширення успішних практик з реформування галузі між окремими областями. Загальний індекс по Україні визначають на основі субіндексів, які враховують такі показники як: задоволеність медичними послугами та амбулаторною медичною допомогою, задоволеність роботою родинного лікаря, доступність лікарських засобів тощо.

Значення індексу здоров'я. Україна за 2020 р.:

- задоволені дільничним терапевтом / сімейним лікарем – 74%;
- задоволені медичною допомогою в стаціонарі – 51%;
- зверталися по медичну допомогу в останньому випадку хвороби – 73%;
- проходили профілактичні медогляди за останні 12 міс. – 57%;
- витрати на ліки протягом останніх 30 днів – 750 грн;
- не відмовлялися від звернення до лікаря через відсутність коштів за останні 12 міс. – 79%;
- не відмовлялися від вакцинації для своїх дітей – 86%;
- знають симптоми інсульту – 94%;
- оцінюють свій стан здоров'я як добрий або дуже добрий – 54%;
- не мають надлишкової ваги або ожиріння – 26%.

Оцінка і досвід громадянина (потенційного чи фактичного споживача медичної допомоги) є ключовими для реформування системи як такої, що фокусується на потребах людей. Дослідження в рамках «Індекс Здоров'я. Україна» вимірюють динаміку покращення надання медичних послуг в регіонах і в Україні загалом. Врахування даних дослідження сприятиме ухваленню обґрунтованих стратегічних рішень усіма сторонами, які беруть участь у формуванні політик у сфері охорони здоров'я.

Створення необхідних базових умов для комфортного та безпечного життя, можливос-

тей для реалізації потенціалу громадян – одна із найважливіших функцій держави. Саме якісний розвиток людського капіталу є основою зростання національної економіки та зміцнення конкурентних позицій України у світі [9].

Основними показниками ефективності роботи Уряду у цьому напрямку є підвищення позицій у індексі людського розвитку, зменшення рівнів смертності та бідності населення.

Для досягнення пріоритетної цілі – сталого розвитку людського капіталу в Україні – передбачено низку трансформацій у ключових соціальних сферах:

Забезпечення рівного доступу громадян до якісних медичних послуг шляхом створення нової організації системи охорони здоров'я, що базується на засадах медичного страхування, реформування та вдосконалення медичної допомоги.

Перетворення української освіти на інноваційне середовище, в якому учні й здобувачі вищої освіти набудуть ключових компетентностей, необхідних для успішного життя у сучасному світі, а науковці матимуть усі необхідні можливості та ресурси для своєї роботи.

Запровадження чесних та справедливих пенсійних виплат, де значний розрив між спеціальними та звичайними пенсіями усунуто, а громадяни, які протягом свого трудового життя сплачували внески, не приховуючи доходів, отримують гідні компенсації.

Поліпшення ефективності соціальної підтримки населення, що дасть можливість надавати допомогу тим, хто потребує її найбільше, захистити малозабезпечені верстви населення та підтримати їх у процесі соціальної інтеграції.

Збереження життя та здоров'я громадян, підвищення рівня освіти та ефективна фінансова підтримка науковців, чесні пенсії та соціальний захист – ось ті завдання, які Уряд ставить на меті вирішити задля створення основ для міцного та квітучого українського суспільства.

Висновки. Державна політика щодо формування й якісного розвитку людського капіталу є основою розвитку суспільства та подолання соціально-економічних проблем в Україні. З урахуванням сучасних тенденцій становлення соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні стратегічними цілями є реалізація ефективної політики державного регулювання розвитком якісного людського капіталу. В цьому аспекті якість та кількість людського капіталу є життєво необхідними пріоритетами, тому мають стати основними критеріями ефективності державного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баєва О. І. Державна політика в галузі охорони здоров'я. *Сучасна фармація: історія, реалії та перспективи розвитку* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 19-20 вересня 2019 р.). Харків : НФаУ, 2019. Т. 2. С. 155–156.
2. Баєва О. І. Охорона здоров'я як фактор розвитку людського капіталу. *Галицький економічний вісник*. 2017. № 1 (52). С. 110–114.
3. The World Bank. Проект розвитку людського капіталу. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/30498/33324RU.pdf?sequence=13&isAllowed=y> (дата звернення: 05.02.2023).
4. Шахно А. Ю. Моделі розвитку та державне регулювання людського капіталу в умовах глобалізації. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1318/dysertaciyaashahnoayu.pdf> (дата звернення: 04.02.2023).
5. МінфінМедіа. Київ. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/> (дата звернення: 06.02.2023).
6. Баєва О. І. Общественное здоровье населения и факторы его определяющие. *Медицинская наука XXI века – взгляд в будущее : материалы науч.-практ. конф.* (Душанбе, 29 ноября 2019 г.). Душанбе, 2019. Том 3. С. 94–96. URL: <https://tajmedun.tj/Uploads/documents/%D0%A2%D0%BE%D0%BC-3.pdf> (дата звернення: 08.02.2023).
7. Баєва О. І. Економічні аспекти фінансування галузі охорони здоров'я. *Соціальна фармація: стан, проблеми та перспективи* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 23–24 квітня 2020 р.). Харків : НФаУ, 2020. С. 148–150.
8. Індекс здоров'я. Україна. URL: <https://health-index.com.ua/reports> (дата звернення: 07.02.2023).
9. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. Розвиток людського капіталу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu> (дата звернення: 07.02.2023).

REFERENCES:

1. Baeva, O. I. (2019) State policy in the field of health care. Naukovo-praktichna konferenciya «*Modern pharmacy: history, realities and prospects of development*» (Kharkiv, September 19-20, 2019). (Vol. 2, pp. 155-156). Kharkiv : NFaU [in Ukrainian].
2. Baeva, O. I. (2017) Health care as a factor in the development of human capital. *Galician Economic Herald*. (No. 1 (52). pp. 110–114). Ternopil: NTU. [in Ukrainian].
3. The World Bank. *Human capital development project*. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/30498/33324RU.pdf?sequence=13&isAllowed=y> (accessed February 06, 2023).
4. Shakhno, A. Yu. *Models of development and state regulation of human capital in the conditions of globalization*. Available at: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1318/dysertaciyaashahnoayu.pdf> (accessed February 06, 2023).
5. Ministry of Finance and Media. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/> (accessed February 06, 2023).
6. Baeva, O. I. (2019) Public health of the population and its determining factors. Mizhnarodna naukovo-praktichna konferenciya «*Medical science of the 21st century – looking towards the future*». Available at: <https://tajmedun.tj/Uploads/documents/%D0%A2%D0%BE%D0%BC-3.pdf> (accessed February 08, 2023).
7. Baeva, O. I. (2020) Economic aspects of health care financing. Mizhnarodna naukovo-praktichna konferenciya «*Social pharmacy: state, problems and prospects*» (Kharkiv, April 23-24, 2020). (pp. 148–150). Kharkiv : NFaU [in Ukrainian].
8. Health index. Ukraine. Available at: <https://health-index.com.ua/reports> (accessed February 06, 2023).
9. Official website of the Cabinet of Ministers of Ukraine. *Development of human capital*. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu> (accessed February 06, 2023).